

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних дисциплін
та фізичної підготовки**

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

**з навчальної дисципліни «Психологія»
вибіркових компонент
освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів**

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2022 №8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.08.2022 №1

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2022 №8

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 10.08.2022 №1

Розробник: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Кошева Ю.В.

Рецензенти:

1. Викладач Кременчуцького національного університету ім.М.Остроградського, к.пед.наук, доц., доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Сошенко С.М.
2. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки Кременчуцького льотного коледжу ХНУВС, к.пед.н, викладач вищої категорії Кірюхіна М.В.

1.1 Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та найменування теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр №4							
Тема № 1: Виникнення психології як самостійної науки.	8	1		2		5	залік
Тема № 2: Психологія як сучасна наука у системі наук про людину.	6	1				5	
Тема № 3: Свідомість	6	1				5	
Тема № 4: Несвідомі психічні процеси	8	1		2		5	
Тема № 5: Психологічна теорія діяльності	7	2				5	
Тема №6: Індивід, суб'єкт, особистість, індивідуальність.	7	2				5	
Тема № 7: Формування та розвиток особистості.	6	1				5	
Тема № 8: Психологічна структура особистості.	6	1				5	
Тема № 9: Темперамент	13	4		4		5	
Тема № 10: Характер	7	2				5	
Тема 11. Психічні пізнавальні процеси	9	2		2		5	
Тема № 12: Загальна характеристика емоційної сфери	7	2				5	
Всього годин за семестром №4	90	20		10		60	

1.2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр №5							
Тема № 1: Виникнення психології як самостійної науки.	12	2		2		8	

Тема № 2: Психологія як сучасна наука у системі наук про людину.	10	2				8	залік
Тема № 3: Свідомість	10	2				8	
Тема № 4: Несвідомі психічні процеси	12	2		2		8	
Тема № 5: Психологічна теорія діяльності	8					8	
Тема №6: Індивід, суб'єкт, особистість, індивідуальність.	8					8	
Тема № 7: Формування та розвиток особистості.	8					8	
Тема № 8: Психологічна структура особистості.	6					6	
Тема № 9: Темперамент	6					6	
Тема № 10: Характер	4					4	
Тема 11. Психічні пізнавальні процеси	4					4	
Тема № 12: Загальна характеристика емоційної сфери	2					2	
Всього за семестр №5	90	8		4		78	

2. Методичні вказівки до практичних занять

Тема № 1: Виникнення психології як самостійної науки

Практичне заняття Сучасні уявлення про етапи розвитку психіки та свідомості.

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення про поняття та структуру психіки та свідомості в психології. Розуміти різні погляди на формування цих категорій.

Кількість годин 2 години.

Місце проведення: навчальний кабінет коледжу.

Навчальні питання:

1. Сучасні уявлення про етапи розвитку психіки.
2. Особливості розвитку психіки тварин.
3. Поняття про свідомість.
4. Свідомість та її структура.
5. Самосвідомість.
6. Мозок та психіка..
7. Культурно-історична концепція розвитку психіки Виготського Л. С.
8. Основні функціональні блоки мозку, їх зв'язок з психічними процесами та роль в управлінні поведінкою за теорією О. Р. Лурії.

План проведення заняття:

1. Порядок проведення вступу до заняття.
2. Порядок проведення основної частини заняття.
3. Порядок проведення заключної частини заняття.
  1. Визначити поняття психіки як властивості високоорганізованої живої матерії, особливості психіки.

Розглянути сучасні уявлення про етапи розвитку психіки:

- Панпсихізм;
- Антропсихізм;
- Біопсихізм;
- Нейропсихізм;
- Виникнення психіки як результат еволюції матерії.

2. Порівняння психіки тварин з людською дає змогу виділити такі основні відмінності між ними:

1. Тварина може діяти лише в межах ситуації, що сприймається безпосередньо, а всі здійснювані нею акти обмежені біологічними потребами, тобто мотивація завжди біологічна.

Тварини не роблять нічого такого, що не обслуговує їхніх біологічних потреб. Конкретне, практичне мислення тварин робить їх залежними від безпосередньої ситуації. Лише в процесі орієнтувального маніпулювання тварина здатна вирішити проблемні завдання. Людина ж завдяки абстрактному, логічному мисленню може передбачати події, чинити відповідно до пізнаної необхідності - свідомо.

2. Тварини здатні використовувати предмети як знаряддя, але жодна тварина не може створити знаряддя праці. Тварини не живуть у світі постійних речей, не виконують колективних знаряддєвих дій. Навіть спостерігаючи за діями іншої тварини, вони ніколи не будуть допомагати одна одній, діяти спільно.

3. Відмінність у психіці тварин і людини полягає в почуттях. Тварини також здатні переживати позитивні чи негативні емоції, але лише людина може співчувати в горі чи радості іншій людині, насолоджуватися картинами природи, переживати інтелектуальні почуття.

Умови розвитку психіки тварин і людини є четвертою відмінністю. Розвиток психіки у тваринному світі підкорено біологічним законам, а розвиток психіки людини детермінується суспільно-історичними умовами.

3. Людина як істота, що володіє найскладнішими проявами психіки, є носієм свідомості. Свідомість - це особливе утворення, що сформувалось під час суспільно-історичного розвитку на основі праці як специфічного виду людської діяльності, є формою цілеспрямованого психічного відображення.

Свідомість - це найвища форма розвитку психіки, притаманна тільки людині, що виявляється в складних формах відображення світу, опосередкована суспільно-історичною діяльністю людей

Через свідомість людина здатна пізнати сутність навколишнього світу, розуміти його та одночасно знати про те, що вона знає або не знає.

Свідомість як категорія філософії та психології традиційно розглядається науковцями. Зародження цих ідей почалося ще в античності, коли сформувались два філософські напрямки - ідеалізм та матеріалізм. З точки зору першого - ідеалізму - свідомість трактується як власне людська форма психіки, початок і умова буття, матеріалісти розглядають свідомість як результат відображення людиною дійсності, продукт пристосування та

активного ставлення до буття. Однак щодо більш точної інтерпретації цього поняття виникає величезна кількість невирішених питань, тому вивчення та трактування поняття свідомості і по сьогодні залишається відкритою науковою проблемою. Свідомість характеризується певними особливостями..

5. САМОСВІДОМІСТЬ - це здатність людини усвідомити саму себе, своє "Я", свої потреби, інтереси, цінності, своє буття і його сенс, власну поведінку й переживання тощо.

На відміну від свідомості, самосвідомість орієнтована на осмислення людиною своїх дій, почуттів, думок, мотивів поведінки, інтересів, своєї позиції в суспільстві. Якщо свідомість є знанням про іншого, то самосвідомість - знанням людини про саму себе. Якщо свідомість орієнтована на весь об'єктивний світ, то об'єктом самосвідомості є сама особистість. У самосвідомості вона постає і як суб'єкт, і як об'єкт пізнання.

Структура самосвідомості людини складна. Вона відзначається різноманітністю форм вияву, які пов'язані з усіма аспектами її психічної діяльності:

- ПІЗНАВАЛЬНОЇ - самокритичність, самоаналіз, самооцінка, самопереконання, самоіронія тощо;
- ЕМОЦІЙНОЇ - самозадоволення, самоповага, самолюбство, самосхвалення тощо;
- ВОЛЬОВОЇ - самодисципліна, самонаказ, самоконтроль, саморегуляція, самовимогливість тощо.

6. Психіка є властивістю мозку відображати довкілля і регулювати поведінку та діяльність людини.

Органом психіки є мозок. Мозок працює рефлекторно. Рефлекс (від лат. reflexus - відображення) - це відповідь живого організму на той чи інший вплив, який здійснюється через нервову систему, центральним органом якої є головний мозок. Відповідаючи на зовнішні впливи, організм пристосовується до зовнішнього світу. Зв'язок психіки з мозком простежується різнопланово. Психічне відображення у тваринному світі здійснюється на різних рівнях залежно від структурної організації мозку, його анатомічної будови і функціональної діяльності. Залежність рівня відображення від дозрівання мозку можна спостерігати в онтогенезі. Анатомічна недорозвиненість мозку у людини чи порушення його функціональної діяльності також супроводжуються розладом психіки.

Вчення про мозок і його психічні функції має тривалу історію, в якій можна виділити дві тенденції: перша пов'язана з вивченням локалізації психічних функцій відповідно до анатомічних зон кори головного мозку, друга розглядає мозок і його роботу як єдине ціле.

7. 1. У процесі суспільно-історичного розвитку людина створила різноманітні знаряддя і знакові системи (де найважливішими є інструменти для трудової діяльності, мова, системи числення) і навчилася ними користуватися. Завдяки їм, особливо письму, людина перебудовує свої психічні процеси. За історичний період людьми створено два типи знарядь; що, впливають на природу (знаряддя праці), що впливають на людину (знакові

системи).

2. Застосування в практичній діяльності знарядь праці і знакових систем означає початок переходу людини від безпосередніх до опосередкованих психічних процесів, де засобами управління є названі знаряддя і знаки. Як наслідок, психічна діяльність людини перебудовується і зростає порівняно з тваринами.

3. Навчання - це передача дитині досвіду користування знаряддями та знаками для управління власною поведінкою.

4. Діяльність і поведінка людини є результатом взаємодії двох процесів - біологічного дозрівання та навчання, які доводять наявність єдиної лінії розвитку.

5. Будь-яка психічна функція у своєму генезисі має дві форми; вроджену (натуральну) і набуту (культурну). Перша є біологічно детермінованою, друга - сформована історично, опосередкована та зумовлена використанням знарядь і знаків як засобів управління нею. Ідея інтеріоризації (психічна функція) з'являється двічі: спочатку на зовнішньому, потім на внутрішньому плані.

6. Спочатку спосіб використання знарядь і знаків демонструється дорослими в спілкуванні з дитиною та спільній предметній діяльності. Отже, знаряддя і знаки є засобами управління поведінкою інших людей і поступово перетворюються для дитини на засіб самоуправління. Тоді між особистісна функція управління перетворюється на внутрішньо особистісну.

8. А. Р. Лурія запропонував структурно-функціональну модель мозку як субстрату психічної діяльності. Ця модель характеризує найбільш загальні закономірності роботи мозку як єдиного цілого і дозволяє пояснити його інтегративну функцію. Відповідно до цієї моделі, весь мозок можна розділити на три структурно-функціональних блоку: а) енергетичний блок, б) блок прийому, переробки та зберігання екстероцептивні інформації, в) блок програмування, регуляції і контролю складних форм діяльності. Будь-яка ВПФ здійснюється за обов'язкової участі всіх трьох блоків. Кожен блок характеризується особливостями будови, фізіологічними принципами, що лежать в основі його роботи, і тією роллю, яку він відіграє в забезпеченні психічних функцій.

перший блок - Це блок регуляції енергетичного тону і неспання.

другий блок - Блок прийому, переробки та зберігання інформації розташований в зовнішніх відділах нової кори (неокортексу) і займає її задні відділи, включаючи до свого складу апарати потиличної, скроневої і тім'яної кори.

Третій функціональний блок мозку - Блок програмування, регуляції і контролю складних форм діяльності. Він пов'язаний з організацією цілеспрямованої, свідомої психічної активності, яка включає в свою структуру мета, мотив, програму дій по досягненню мети, вибір засобів, контроль за виконанням дій, корекцію отриманого результату.

Питання цільових виступів:

1. Що таке психіка та в чому полягають її особливості?

2. Наведіть порівняльну характеристику сучасних уявлень про

виникнення та розвиток психіки.

3. На які стадії та рівні поділяється історія розвитку психіки та поведінки тварин за концепцією Леонтьєва-Фабрі?

4. Які особливості поведінки пов'язані зі стадією сенсорної психіки?

5. Які види живих істот досягли найбільш високого рівня розвитку перцептивної психіки?

6. Наведіть приклади інстинктивної поведінки.

7. Які компоненти складають структуру інтелектуальної поведінки?

8. Наведіть основні риси, які відрізняють психіку тварин від свідомості людини.

9. Що розуміють під свідомістю?

10. Який вплив мали виникнення мови та діяльність по виготовленню знарядь праці на формування свідомості людини?

11. Які основні положення розглядає Виготський Л. С. у своїй концепції розвитку психіки?

12. Що таке самосвідомість?

13. Наведіть основні особливості самосвідомості людини.

14. Що таке мозок? Яка частина мозку являється органом свідомої діяльності людини?

15. Які утворення входять як основні до складу енергетичного блоку мозку?

16. Які функції виконують пізнавальний та аналітичний блоки мозку?

17. Взаємозв'язок розвитку мозку та свідомості людини.

18. Психічні явища та робота мозку.

19. Співвідношення психіки людини та роботи кори великих півкуль мозку

20. Теорія локалізації психічних здібностей Ф. А. Галля.

21. Поняття самосвідомості особистості, її структура та розвиток.

22. Я-концепція як виявлення самосвідомості.

Теми рефератів:

1. Основні етапи розвитку психіки.

2. Порівняльний аналіз інтелекту людини та тварини.

3. Порівняльний аналіз психіки тварин та людини.

4. Теорія походження психіки Тейяр де Шардена.

5. Теорія рекапітуляції Холла-Болдуїна.

6. Суб'єктний підхід до розвитку психіки В.О. Татенка.

7. Погляди на психіку та її розвиток Г.С. Костюка.

Література.

1. Дубравська Д. М. Основи психології: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 2001. – 280 с.

2. Загальна психологія: Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська,

3. В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.

3. Загальна психологія. / За заг. ред. С. Д. Максименка. Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 704 с.

4. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. – К.: Наукова думка, 1996. – 190 с.
5. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
6. Клименко В. В. Психологія творчості.: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 480 с..
7. Основи практичної психології: Підручник / За заг. ред. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К.: Либідь, 2003. – 536 с.
8. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 2002. – 630 с.
9. Практикум із загальної психології / За ред. Т. І. Пашукової– К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 204 с.
10. Психологія: Підручник / За ред. Ю. Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. 390 с.

Тема № 4: Несвідомі психічні процеси

Практичне заняття Несвідомі психічні процеси

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення здобувачів освіти про несвідомі психічні процеси та про основні групи на які вони поділяються.

Кількість годин 2 години.

Місце проведення: навчальний кабінет коледжу.

Навчальні питання:

1. Поняття про несвідомі психічні процеси.
2. Несвідомі механізми свідомих дій.
2. Несвідомі чинники свідомих дій.
3. Надсвідомі процеси.

План проведення заняття:

1. Порядок проведення вступу до заняття.
2. Порядок проведення основної частини заняття.
3. Порядок проведення заключної частини заняття.

1. Неусвідомлюване можна розділити на два класи:

- 1) неусвідомлюване в даний момент, але усвідомлюване за наявності такої задачі;
- 2) неусвідомлюване завжди, навіть при бажанні самої людини усвідомлювати це.

Перший клас явищ, деякі автори, слідом за З. Фрейдом, називають "передсвідомим" або "підсвідомим", тобто таким, що потенційно може бути усвідомленим, якщо в цьому з'являється необхідність. За змістом це все багатство нашої психіки (знання, вміння, переживання), які свідомо і навмисно отримані; всі наші дії і процеси, які ми свідомо можемо контролювати.

Але далеко не все піддається нашому свідомому виявленню і контролю. Ми не усвідомлюємо фізіологічних процесів тіла, у тому числі мозку.

Ми дійсно усвідомлюємо і можемо регулювати деякі процеси, наприклад частоту дихання (тобто не перевірені наукою дані, що йоги регулюють і газообмін); ми усвідомлюємо частоту і силу скорочень серця,

хоча і не можемо їх регулювати за своїм бажанням (є дані, що йоги можуть регулювати і ці показники роботи серця); ми здогадуємося про величину кров'яного тиску за непрямими ознаками, але не вміємо регулювати його (хоча є дані, що можна цьому навчитися); ми можемо навчитися змінювати тонус кровоносних судин, розширюючи їх на одній руці і знижуючи на іншій, хоча сам стан судин не усвідомлюємо; ми усвідомлюємо і можемо регулювати кінцеву стадію очистки організму від відходів життєдіяльності. Чому ж одні процеси залишаються поза свідомістю людини, а інші усвідомлюються або свідомо регулюються?

2. Неусвідомлювані автоматизми – дії чи акти, які відбуваються без участі свідомості.

Аналіз автоматизмів виявляє їх двояке походження: деякі ніколи не усвідомлювалися (первинні автоматизми чи автоматичні дії), інші пройшли через свідомість й перестали усвідомлюватися (вторинні автоматизми або автоматизовані дії – навички).

До первинних автоматизмів належать уроджені акти або ті, які формуються дуже рано, часто протягом першого року життя дитини: смоктальні рухи, моргання, схоплювання предметів, ходьба, конвергенція очей тощо.

Група навичок особливо широка й цікава. Завдяки навичці:

- дія починає здійснюватися швидко й точно;
- свідомість вивільнюється й може бути спрямована на освоєння більш складної дії.

Уперше конкретно-психологічне вивчення несвідомих чинників свідомих дій розпочав З. Фройд (1856–1939). Він визначив напрямок розвитку всієї світової психологічної науки XX ст., помістив психологію в центр людської культури. Це стало можливим завдяки тому, що він створив теорію нового типу – психоаналіз.

1. Психічні процеси самі по собі несвідомі, свідомі лише окремі акти й сторони душевного життя.

2. Тіло – єдине джерело душевного досвіду.

3. У душевному житті немає перерв і непослідовності. Кожна думка, яка виникає, спогад, почуття або дія мають свою причину, але можуть “здаватися” такими, що виникли спонтанно.

4. Потяги, які можна назвати сексуальними у вузькому й широкому значенні, відіграють неймовірно велику роль у виникненні нервових захворювань. Більш того, ці ж сексуальні потяги беруть участь у створенні вищих культурних, художніх і соціальних цінностей людського духу.

Структура психіки, за Фройдом, мала такий вигляд:

1. Свідомість.

2. Передсвідомість – частина несвідомого, але така його частина, що легко може стати свідомою.

3. Несвідоме – первинний психічний процес, вихідний момент душевного життя, справжня психічна реальність.

Якщо якісь думки або почуття здаються не пов'язаними з попередніми

думками або почуттями, зв'язок слід шукати в несвідомому. Якщо він виявляється, удавана незв'язність руйнується.

До несвідомого належать інстинктивні елементи, які ніколи не були свідомими й узагалі недоступні свідомості. Крім того, у несвідомому міститься матеріал, який відділений від свідомості, підданий цензурі і “подавлений”. Цей матеріал не забутий і не загублений, але він не допускається до свідомості. Думка або спогад діє на свідомість, але опосередковано.

Несвідомий матеріал має життєвість і безпосередність. Через кілька десятиліть спогади, знову допущені у свідомість, не втрачають своєї емоційної сили.

У несвідомому знаходяться основні детермінанти особистості, джерела психічної енергії, спонукання й інстинкти.

Інстинкти – це ті напруги, що направляють організм до певних цілей. Інстинкт для Фрейда – це причина будь-якої діяльності.

Фізичний аспект інстинктів – потреби, психологічний – бажання.

До основних інстинктів належать:

- сексуальний (підтримуючий життя);
- агресивний (закликаючий до смерті).

Обидві ці сили діють разом – і в цьому полягає фундаментальний біологічний конфлікт людини.

З сексуальним інстинктом пов'язаний особливий вид енергії – лібідо (від лат. – бажання), це енергія життя, доступна кількісному виміру. Лібідо рухливе, може переходити з однієї сфери в іншу.

Крім інстинктів, несвідоме містить витиснутий матеріал. Витісняються ті бажання, з якими наша соціалізована свідомість не може примиритися, тому що вони не відповідають соціальним нормам.

Несвідоме виявляється:

- у сновидіннях;
- помилкових діях;
- невротичній симптоматиці;
- гуморі.

3. Надсвідомі процеси – утворення деякого інтегрального продукту великої несвідомої роботи, що потім “вторгається” в життя і, як правило, радикально змінює його плін. Уперше описані У.Джемсом. Відбувається це поза свідомістю, тому що суб'єкт не знає того кінцевого підсумку, до якого приведе надсвідомий процес; невідомий момент, коли надсвідомий процес завершиться. До надсвідомих належать процеси творчого мислення, переживання великого горя або великих життєвих подій, кризи почуттів, особистісні кризи тощо.

Ці процеси відбуваються над свідомістю в тому розумінні, що їх зміст і часові масштаби більше за все, що може вмістити свідомість. Проходячи через свідомість окремими своїми ділянками, вони як ціле перебувають за його межами.

Питання цільових виступів:

1. Які несвідомі психічні процеси ви знаєте?
2. Що відноситься до несвідомих механізмів свідомих дій?
3. Проаналізуйте автоматичні процеси. В чому різниця між первинними та вторинними автоматизмами?

4. Що розуміють під настановою?

5. Наведіть основні положення теорії несвідомого за З. Фрейдом.

6. Які форми прояву несвідомого ви знаєте?

7. Що відноситься до надсвідомих психічних процесів?

Теми рефератів:

1. З. Фрейд про природу несвідомого та його відношення до свідомого.
2. Проблема настанови та традиції її вивчення у вітчизняній психології.

Література.

1. Дубравська Д. М. Основи психології: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 2001. – 280 с.
2. Загальна психологія: Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
3. Загальна психологія. / За заг. ред. С. Д. Максименка. Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 704 с.
4. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. – К.: Наукова думка, 1996. – 190 с.
5. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
6. Клименко В. В. Психологія творчості.: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 480 с..
7. Основи практичної психології: Підручник / За заг. ред. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К.: Либідь, 2003. – 536 с.
8. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 2002. – 630 с.
9. Практикум із загальної психології / За ред. Т. І. Пашукової– К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 204 с.
10. Психологія: Підручник / За ред. Ю. Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. 390 с.

Тема № 9. Темперамент.

Практичне заняття: Темперамент.

Навчальна мета заняття: сформувати знання про темперамент та основні теоретичні підходи вивчення темпераменту в психології.

Кількість годин 4 години.

Місце проведення: навчальний кабінет коледжу.

Навчальні питання:

1. Психологічна сутність темпераменту.
2. Гуморальний підхід до темпераменту (Гіппократ, Гален).
3. Конституційний підхід до темпераменту (К. Сіго, Е. Кречмер, У. Шелдон), конституційно-генетичний підхід К. Конрада.
4. Психологічний підхід до темпераменту (Г. Хейманс, К. Юнг, Г.

Айзенк, Л. Терстоуна).

5. Темперамент як тип вищої нервової діяльності (І. Павлов, В. Мерлін, Б. Теплов, В. Небиліцин, В. Русалов).

6. Темперамент і проблеми виховання.

План проведення заняття:

1. Порядок проведення вступу до заняття.
2. Порядок проведення основної частини заняття.
3. Порядок проведення заключної частини заняття.

Поведінка людини залежить не тільки від соціально зумовленої спрямованості її особистості, а й від специфіки її природної організації, зокрема такої індивідуально-психологічної особливості, як темперамент.

Спостерігаючи за людьми, неважко помітити їх неповторну індивідуальну своєрідність у загальній рухливості, швидкості мовлення, виявленні почуттів. Одні з них запальні, рухливі й веселі, інші — повільні, спокійні й холодні, ще інші — дуже переживають, але приховують свої почуття, кволі й пасивні. Ці індивідуальні відмінності зумовлені їх темпераментом.

Темперамент (лат. *temperamentum* — устрій, узгодженість) — сукупність індивідуально-психологічних якостей, яка характеризує динамічний та емоційний аспекти поведінки людини і виявляється в її діяльності і спілкуванні.

Динаміка психічної діяльності залежить не тільки від темпераменту, а й від мотивів, які спонукають людину до діяльності, та від її психічного стану. Так, незалежно від типу темпераменту за наявності інтересу до певної діяльності людина працює енергійніше, швидше, а за відсутності — повільніше, в'яло. У будь-якої людини горе може викликати моральне і фізичне знесилення.

Щоб відрізнити індивідуальні особливості поведінки, зумовлені темпераментом, від тих, які породжені мотивами і психічними станами, треба враховувати, що:

- 1) на відміну від мотивів і психічних станів ті самі властивості темпераменту виявляються в однієї людини в різних видах діяльності — грі, навчанні, праці, спорті;
- 2) властивості темпераменту є стійкими і постійними протягом тривалого відрізка часу або навіть усього життя;
- 3) різні властивості темпераменту в людини поєднуються між собою не випадково, а закономірно і утворюють стійку структуру, що характеризує його тип.

Темперамент забарвлює всі психічні прояви індивіда, впливаючи на темп рухів і мови, перебігу емоції та мислення. Однак від нього не залежать ні інтереси, ні соціальні установки, ні моральна вихованість особистості. Він обумовлює характер перебігу психічної діяльності, а саме: швидкість виникнення і стійкість психічних процесів, їх психічний темп і ритм, інтенсивність психічних процесів і спрямованість психічної діяльності на певні об'єкти.

Питання цільових виступів:

1. Поясніть, чому темперамент вважають біологічною властивістю особистості.
2. У яких поведінкових особливостях проявляється темперамент?
3. Дайте визначення темпераменту.
4. Назвіть параметри, що були обрані У. Шелдоном для опису соматотипа.
5. Відмінності типології К. Конрада від типології Е. Кречмера.
6. Загальне у поглядах В. Мерліна, Б. Теплова, В. Небиліцина і В. Русалова на проблему темпераменту.
7. Відмінності між холериком і флегматиком по їх відношенню до роботи і спілкування.
8. Як співвідноситься темперамент і успішна професійна діяльність.
9. Особливості виховних впливів на осіб з яскраво вираженим домінуючим темпераментом.

Теми рефератів:

1. Сутність гуморального напрямку вивчення темпераменту.
2. Історія вивчення темпераменту.
3. Що лежить в основі конституційної типології Е. Кречмера?
4. Сутність поглядів представників психологічного підходу до темпераменту.
5. Основа темпераменту в навчанні І. Павлова.

Література.

1. Дубравська Д. М. Основи психології: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 2001. – 280 с.
2. Загальна психологія: Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
3. Загальна психологія. / За заг. ред. С. Д. Максименка. Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 704 с.
4. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. – К.: Наукова думка, 1996. – 190 с.
5. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
6. Клименко В. В. Психологія творчості.: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 480 с..
7. Основи практичної психології: Підручник / За заг. ред. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К.: Либідь, 2003. – 536 с.
8. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 2002. – 630 с.
9. Практикум із загальної психології / За ред. Т. І. Пашукової– К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 204 с.
10. Психологія: Підручник / За ред. Ю. Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. 390 с.

Тема № 11. Психічні пізнавальні процеси.

Практичне заняття: Психічні пізнавальні процеси.

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення про структуру мислення, загальну характеристику розумових операцій у сучасній психології.

Кількість годин 2 години

Місце проведення: навчальний кабінет коледжу.

Навчальні питання:

1. Сучасні теорії мислення.
2. Структура мислення.
3. Загальна характеристика розумових операцій у сучасній психології.
4. Типи мислення та їх характеристика.

План проведення заняття:

1. Порядок проведення вступу до заняття.
2. Порядок проведення основної частини заняття.
3. Порядок проведення заключної частини заняття.

Мислення - це інтелектуальна й практична діяльність, оскільки поєднує в собі пізнання і творче перетворення образів і уявлень, зафіксованих у пам'яті. Це завжди активна зміна діяльності внаслідок розумової праці.

Мислення тісно пов'язане з чуттєвим пізнанням, яке є джерелом мислення, його основою. Через відчуття та сприймання мислення безпосередньо зв'язане з навколишнім світом і є його відображенням. Але в процесі мислення людина виходить за межі чуттєвого пізнання, розкриває такі явища, які не можна безпосередньо сприйняти. Геракліт стверджував, що думкам доступні глибинні пласти буття, доступне те, що відчуття сприйняти не можуть. Він зазначав, що логос (людське мислення) перебуває в постійному контакті з об'єктивним космічним логосом (світовим розумом).

Процес мислення вивчає не лише філософія, а й логіка, кібернетика, лінгвістика. Особливе місце серед цих наук посідає психологія. Вона не тільки констатує та описує, але й пояснює мислення індивіда: його природу та перебіг; за яких умов, як і чому з'являється думка, як вона розвивається і вдосконалюється; розкриває закономірності мислення та причини його перебігу. Що ж таке мислення з психологічної точки зору? Мислення - це психічний процес пошуків та відкриттів нового, істинного, глибинного внаслідок аналізу та синтезу навколишньої дійсності. У процесі мислення ми пізнаємо світ узагальнено та опосередковано (через слово). При цьому для нас важливі значення мають зв'язки між предметами та явищами. Мислення - необхідна умова щастя, воно дає нам велику насолоду, пробуджує смак до прекрасного та великого, позбавляє людину лінощів і нудьги. Г. Сковорода зазначав: "Пізнаєш істину - ввійде тоді у кров твою сонце". До розумової діяльності нас спонукають здебільшого проблемні ситуації, які є вихідним моментом мислення. Це ніби внутрішній конфлікт між знанням та незнанням. Причини виникнення проблемної ситуації - недостатність інформації, знань. Наявна проблема активізує людське мислення. Філософія трактує мислення як соціальне зумовлений процес, якість якого змінюється під час розвитку. Сенека передбачав: "Прийде час, коли нащадки наші будуть дивуватися, що

ми не знали того, що так очевидно". Сьогодні це зрозуміло, адже інформаційний запас людства, набутий за час його існування завдяки мисленню, значно розширився. Людське мислення в будь-якій формі неможливе без мовлення. Мислення існує в матеріальній, словесній оболонці, що є однією з принципових відмінностей психіки людей та тварин. Завдяки слову думка не зникає. Л.Виготський зазначав, що слово не лише називає предмет, тобто є його ярликом, але й завжди характеризує цей предмет чи явище, тобто є одночасно актом мовлення і мислення.

Теми рефератів:

1. Проблема інтелекту в сучасній психології.
2. Інтелект та поведінка людини.
3. Природжене та набуте в проблемі інтелекту.
4. Розробка проблеми інтелекту в гештальтпсихології.
5. Структура інтелекту. Особливості соціального інтелекту.
6. Проблема мислення в роботах О.М.Леонтьєва, А.А.Смірнова, А.М.Холодної.
7. Філогенетичний та онтогенетичний аспекти розвитку мислення.
8. Дослідження проблеми формування понять, проведені Л.С.Виготським та Л.О.Сахаровим.
9. Інформаційна теорія інтелектуального розвитку Кларка та Уоллеса.
10. Теорія розвитку та формування розумових операцій П.Я.Гальперіна.
11. Теорія розвитку інтелекту Ж.Піаже.
12. Умовивід як вища форма мислення (аналогія, індукція, дедукція).
13. Практичне та теоретичне мислення.
14. Репродуктивне та творче мислення.
15. Дискурсивне та інтуїтивне мислення.
16. Особливості розвитку типів мислення в онтогенезі.
17. Мислення та асоціативний плин інтелектуальних процесів.
18. Взаємозв'язок мислення з іншими пізнавальними процесами.
19. Мислення, емоції та мотивація.
20. Порівняльний аналіз мислення людини та машин.

Література.

1. Дубравська Д. М. Основи психології: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 2001. – 280 с.
2. Загальна психологія: Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
3. Загальна психологія. / За заг. ред. С. Д. Максименка. Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 704 с.
4. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. – К.: Наукова думка, 1996. – 190 с.
5. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
6. Клименко В. В. Психологія творчості.: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 480 с..
7. Основи практичної психології: Підручник / За заг. ред. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К.: Либідь, 2003. – 536 с.

8. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 2002. – 630 с.
9. Практикум із загальної психології / За ред. Т. І. Пашукової– К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 204 с.
10. Психологія: Підручник / За ред. Ю. Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. 390 с.

3. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Дубравська Д. М. Основи психології: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 2001. – 280 с.
2. Загальна психологія: Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
3. Загальна психологія. / За заг. ред. С. Д. Максименка. Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 704 с.
4. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. – К.: Наукова думка, 1996. – 190 с.
5. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
6. Клименко В. В. Психологія творчості.: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 480 с..
7. Основи практичної психології: Підручник / За заг. ред. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К.: Либідь, 2003. – 536 с.
8. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 2002. – 630 с.
9. Практикум із загальної психології / За ред. Т. І. Пашукової– К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 204 с.
10. Психологія: Підручник / За ред. Ю. Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. 390 с.

Допоміжна

1. Роменець В. А. Психологія творчості: навчальний посібник. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
2. Русинка І. І. Психологія: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2007. – 367 с.
3. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 520 с.
4. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія: Навчальний посібник. – К.: Наукова думка, 2000. – 190 с.
5. Цимбалюк І. М. Психологія. – К.: ВД “Професіонал”, 2004. – 304 с.
6. Цимбалюк І. М., Яницька О. Ю. Загальна психологія. Модульно-рейтинговий курс для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Професіонал, 2004. – 215 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Цифрова бібліотека України www.elib.org.ua
2. Освітній сайт www.osvita.org.ua
3. Студентська електронна бібліотека <http://chitalka.info>
4. Вікіпедія: вільна електронна енциклопедія (українська)
<http://uk.wikipedia.org>
5. Сайт Книжкової палати України www.ukrbook.net
6. Електронна бібліотека www.lib.com.ua
7. Національна бібліотека України ім. Вернадського www.nbuv.gov.ua